

GEOPOLITIKA

1. Tradiční geopolitika

Geopolitické modely světa a jejich politická implikace

2. Kritická geopolitika

Kritika moderní geopolitiky, politicko-ekonomické a postmoderní přístupy, konec geopolitiky?

Rozvoj vs. geopolitika

Obojí: politická aktivita na globální úrovni

✱ Rozvoj

- dominance silných států (jádro) nad slabými (periferie)
- vztah *dominance a podřízenosti* (závislosti)

✱ Geopolitika

- rivalita mezi mocnostmi (v jádru a semiperiferii)
- vztah *rivality, soupeření*

Geopolitika je o rivalitě mocností o kontrolu nad periferií.

Definice

„Vytvoření definice geopolitiky je notoricky obtížné, neboť význam konceptů jako je geopolitika se mění v průběhu historických období a se změnou světového politického uspořádání“.

Ó Tuathail 1998

Jiří Tomeš: co je geopolitika?

Definice

Studium geografických představ, názvů a významů, jimiž je zdůvodňována světová politika.

John Agnew, 1998

Světová politika: měřítková úroveň, na které státy a další aktéři vstupují do vzájemných vztahů (diplomacie, vojenské akce, rozvojová pomoc, právní regulace atd.). Cílem těchto aktivit je působit na druhé aktéry a posílit vlastní moc. Tyto aktivity vycházejí ze specifických geografických předpokladů o tom, KDE je nejlepší podniknout akci a proč právě tam. Svět je tříděn do hierarchie míst většího nebo menšího VÝZNAMU.

Geopolitická tradice

Geopolitika: Koncept 20. století

- *1899 Rudolf Kjellén*

1. Období „otců zakladatelů“ (do cca 1920)

- Ratzel, Mahan, Mackinder...

2. Rozmach tradiční geopolitiky (30. léta)

- Haushofer...

3. Diskreditace (40. až 70. léta)

- Cohen... (ale: živá v Latinské Americe)

4. Oživení zájmu (80. a 90. léta)

- pokračování moderní tradice (Brzezinski, Huntington)
- nová, kritická tradice (Agnew, Corbridge, Ó Tuathail...)

Geopolitická tradice

(Tradiční) Geopolitika:

- specifická forma psaní (a uvažování) o prostoru (space), státech a vztazích mezi nimi
- zdůrazňuje strategický význam určitých míst

Geopolitická tradice:

- vychází z prací „otců zakladatelů“ (konec 19. století, počátek 20. století)
- řada společných, ale i protikladných a soupeřících představ a koncepcí.

Friedrich Ratzel (1844 – 1904)

Biologizace globálního prostoru
darwinismus

1897 Politische Geographie – „přirozené zákony“
vývoje a chování států.

„Stát je živoucí organismus, proto nemůže být uzavřený v pevně daných hranicích“

„Každý stát potřebuje prostor – lebensraum – k tomu, aby mohl udržet a rozvíjet svoji civilizaci“.

Soupeření států o *lebensraum* je hnacím motorem pokroku v historii lidstva.

Příklad přírodního determinismu: země utváří lidi, kteří na ni žijí, na základě jejich společných zájmů vznikají národy.

Friedrich Ratzel (1844 – 1904)

Politická implikace:

Grossraum státy (USA, Rusko, Čína) jsou předurčeny stát se světovými mocnostmi.

Německo – má-li si zajistit postavení velmoci - musí rozšířit svůj lebensraum

- koloniální expanze v Africe
- budování námořní flotily
- šíření vlivu ve střední Evropě (*Mitteleuropa*)

Ratzelova teorie poskytla image vědeckosti cílům německé pravicové politiky.

Alfred Mahan (1840 – 1914)

Význam námořní moci (*sea power*)

1890 The Influence of Seapower upon History

Kontrola oceánů je klíčová pro historii a pro prosperitu států.

Strategický pohled: podřizuje heterogennost a neuspořádanost historie představované homogenitě a řádu prostoru.

de Certeau: Strategie je úsilím vymezit vlastní místo ve světě uhranutém neviditelnými silami toho Druhého.

Rudolf Kjellen (1864 – 1922)

švédský politolog

rozdíjel Ratzelovy myšlenky

1916 The State as an Organism

důraz na „přirozenost“ a organickou povahu států

Geopolitika – nejvýznamnější z pěti součástí státovědy

(1. Geopolitik, 2. Demopolitik, 3. Ekopolitik, 4. Sociopolitik, 5. Kratopolitik)

The Great Powers of the Present – 22 vydání v Německu (1914 – 1930).

- mocnosti 1. řádu: Anglie, Německo, Rusko, USA
- mocnosti 2. řádu: Rakousko-Uhersko, Francie, Itálie a Japonsko

Sir Halford John Mackinder

(1861 – 1947)

Mackinder: Heartland theory

1904 The Geographical Pivot of History

přednáška pro *Royal Geographical Society* 25.1. 1904

končí 400 let Kolumbovské éry

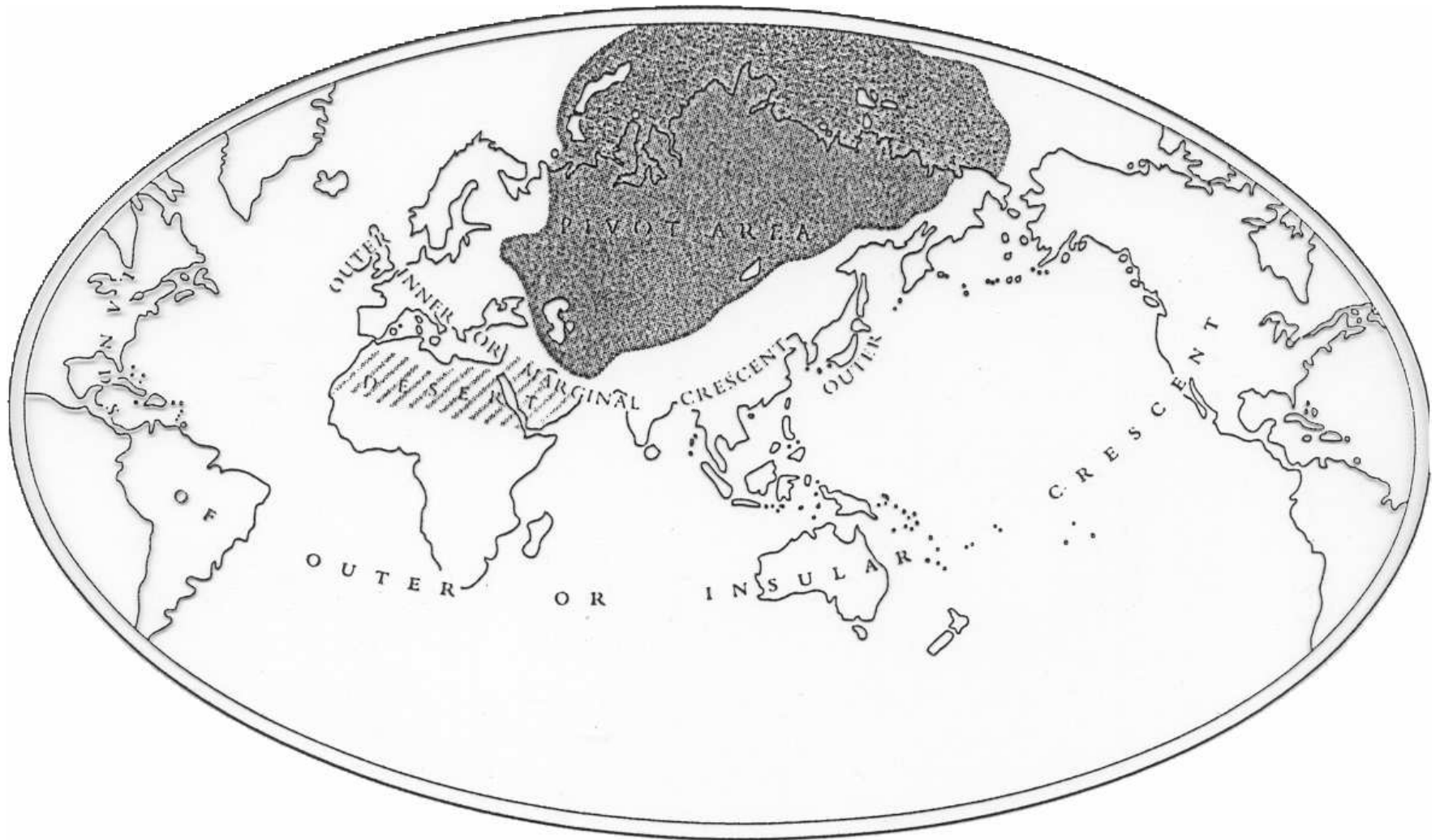
Svět je uzavřený politický systém.

Post-kolumbovská éra: nové technologie (železnice)
zvýhodňují suchozemské mocnosti. Srdce Země
(heartland) obnoví svůj význam.

Geopolitický model:

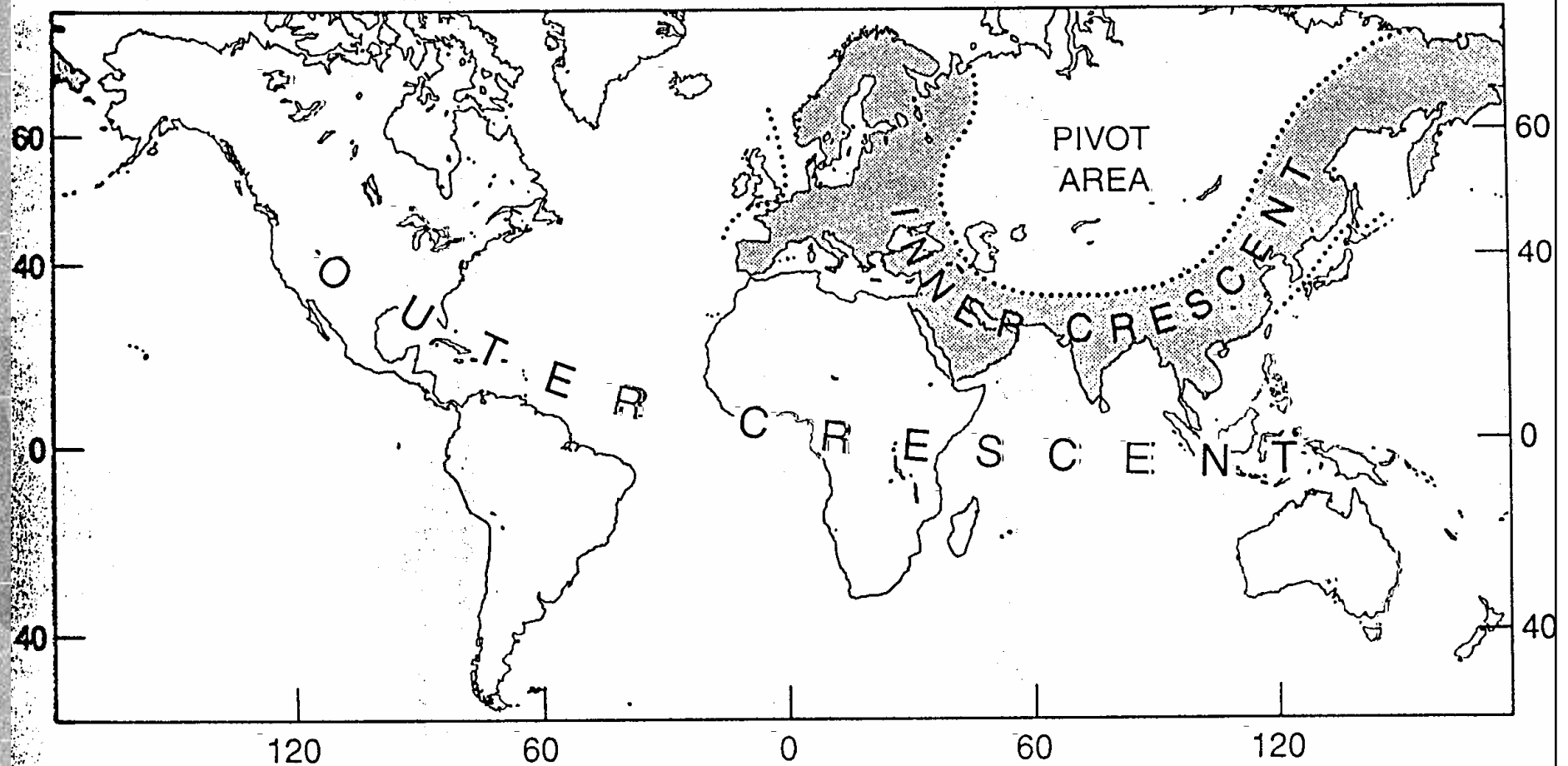
- heartland
- vnitřní oblouk (*inner crescent*)
- vnější oblouk (*outer crescent*)

Mackinder: Heartland Theory

„The Natural Seats of Power“ podle Mackindera (1904)

Mackinder: Heartland Theory

Pramen: Taylor (2000)

Mackinder: Heartland theory

Politická implikace:

- ◆ zabránit vzniku spojení Německa a Ruska
  - Kdo vládne východní Evropě ovládá heartland.
  - Kdo ovládá heartland ovládá světový ostrov (vnitřní půlměsíc)
  - Kdo ovládá světový ostrov ovládá svět.

1919 Democratic Ideals and Reality

Versailles 1919: vznik tzv. nárazníkových států (vč. Československa).

Karl Haushofer (1869 – 1946)

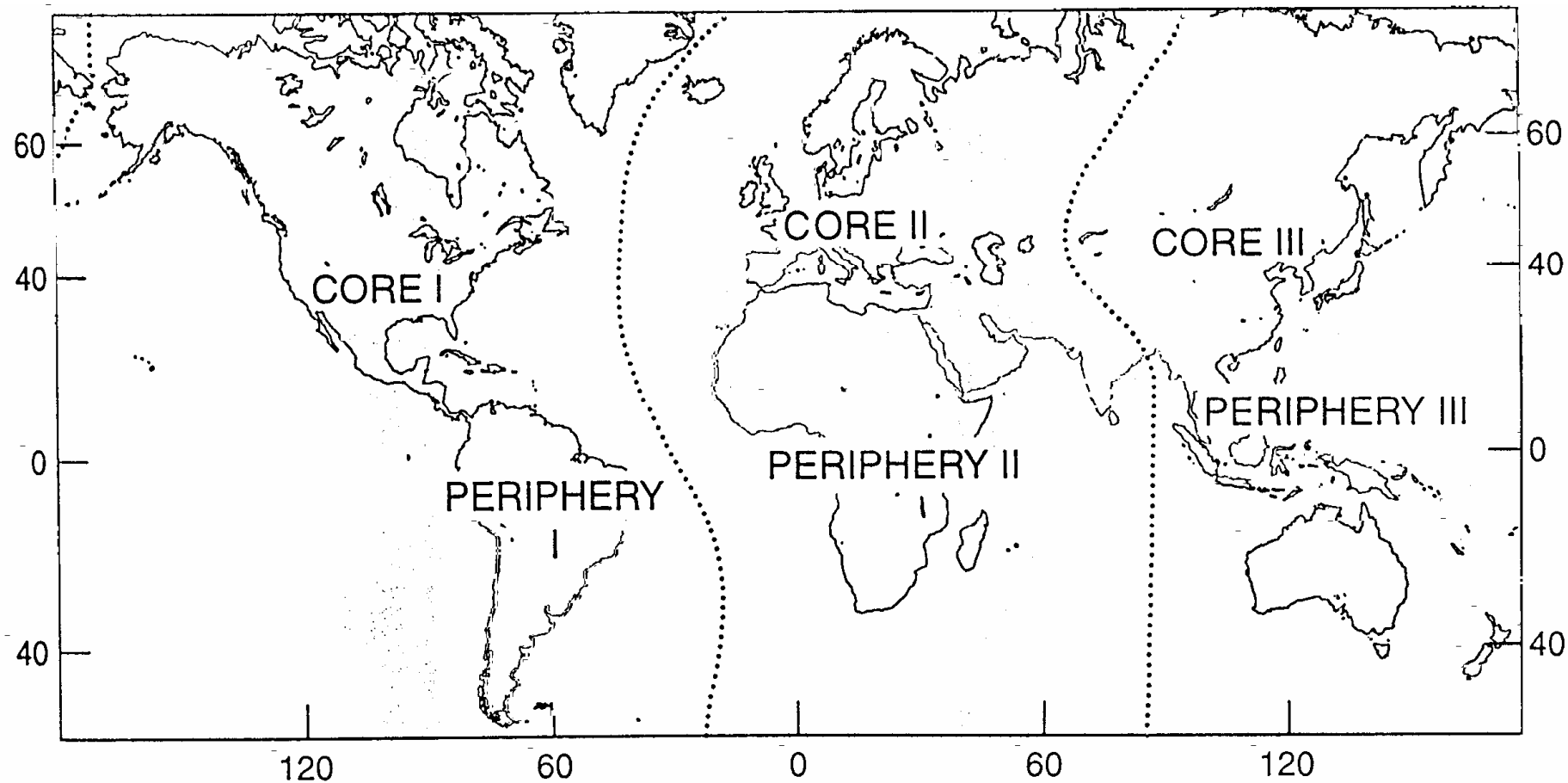
- ✱ profesor geografie na univerzitě v Mnichově (1921 – 1939)
- ✱ vazby na nacistickou stranu skrze Rudolfa Hesse
- ✱ zakladatel *Zeitschrift für Geopolitik*

Geopolitika: objektivní věda, založená na studiu přírodních jevů a zákonů.

Vytváření hospodářských bloků: **pan-regiony:**

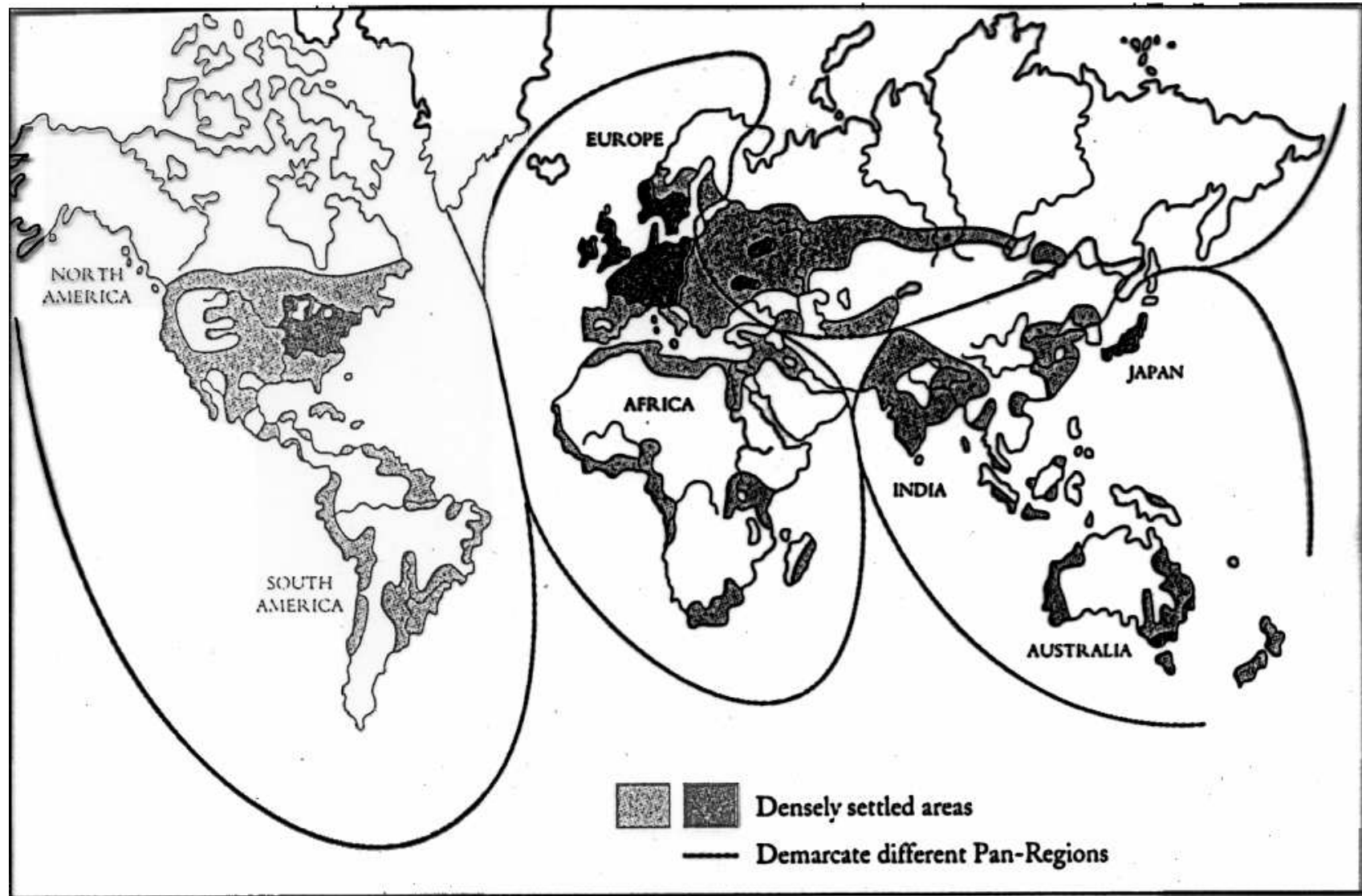
1. Německo
2. USA
3. Japonsko

Panregiony

Pramen: Taylor (2000)

Panregions: alternativní vyjádření

Pramen: O'Loughlin, Van der Wusten (1990)

Nicholas Spykman (1893 – 1943)

1942 America's Strategy in World Politics

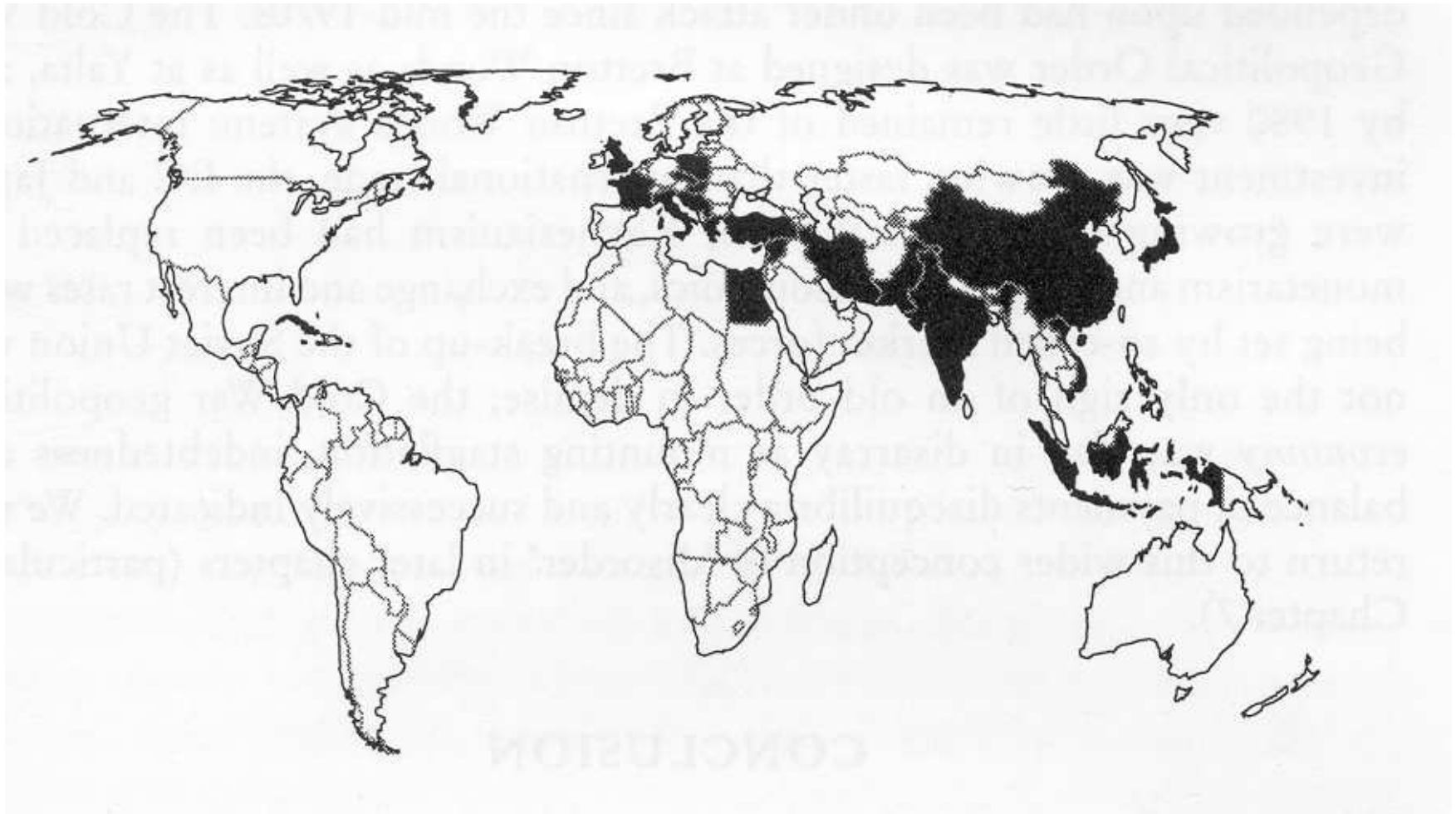
1944 The Geography of the Peace

vychází z Mackindera

Klíčovou oblastí však není heartland, ale **rimland** (= inner crescent), zvl. západní Evropa a jihovýchodní Asie.

Politická implikace: konec izolacionismu USA, potřeba intervence ve válce, jinak hrozí, že jedna mocnost ovládne *rimland* a tak ohrozí USA.

Politika containmentu

Saul Cohen

1973 Geography and Politics in a World Divided

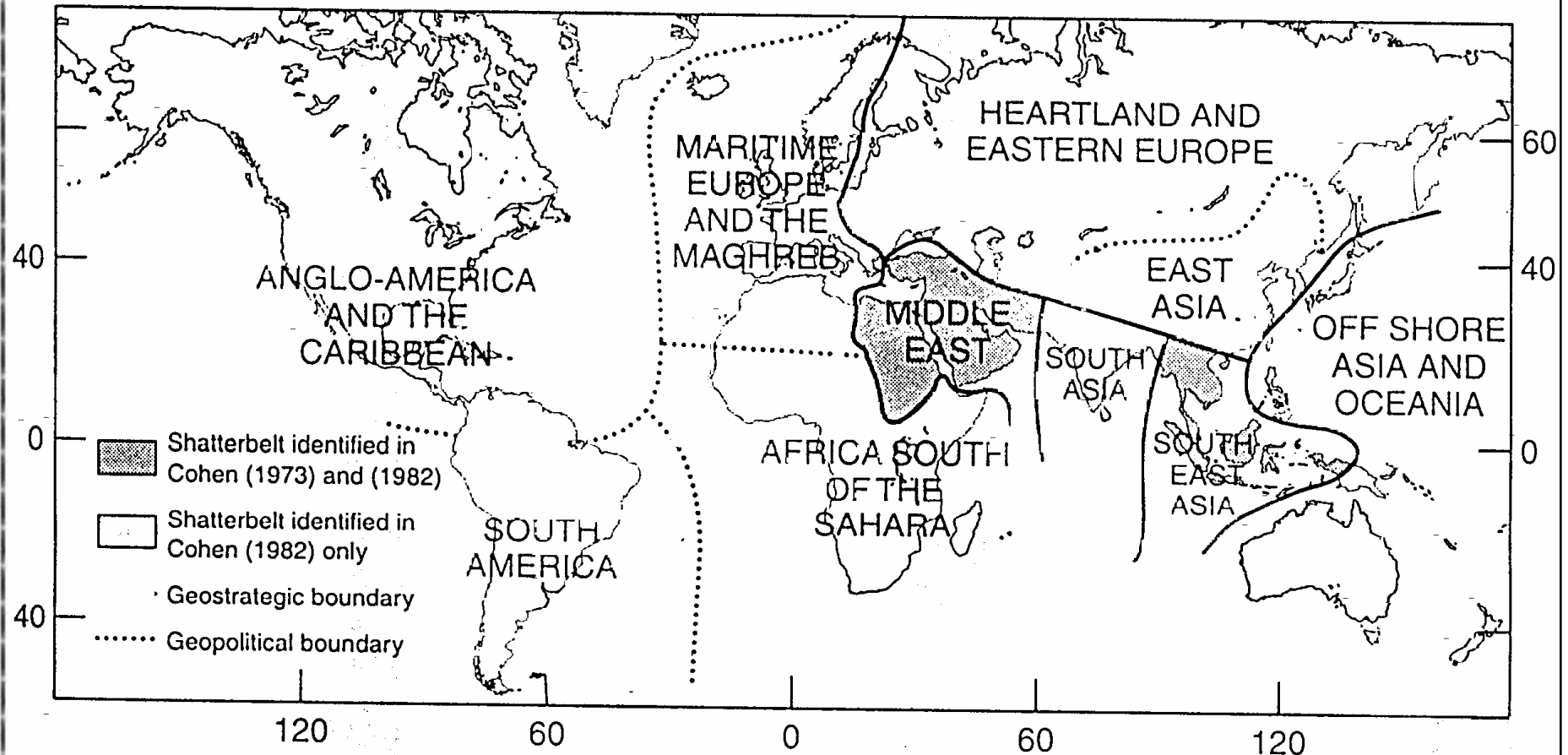
Kritika Mackindera a Spykmana.

Politika *containmentu* – vytváří z celého *rimlandu* potenciální bitevní pole.

✱ Geostrategické regiony

- Kontinentální svět Eurasie
  - heartland
  - východní Asie
- Přímořský svět závislý na obchodu
  - Severní Amerika a Karibik
  - Jižní Amerika
  - Přímořská Evropa a oblast Maghrebu
  - Afrika jižně od Sahary
  - východoasijské ostrovy a Oceánie

Cohen: Geostrategické regiony

Pramen: Taylor (2000)

Dědictví tradiční geopolitiky

✱ geopolitika je historická

- není to soubor trvale platných pravidel
- mění se s vývojem technologie a na základě aktuálních výsledků soupeření o moc

✱ není to neutrální věda

- je snadné „číst“ národnost autorů

✱ Geopolitické modely

- prezentují se jako „objektivní“ pohled „odnikud“
- příklad geografického determinismu
- triviální a zastaralé
- mají význam pro pochopení „strategického myšlení“ v době svého vzniku

Předpoklady „moderní geopolitické imaginace“

1. Globální pohled

- * pohled na svět jako na celek, který mocní aktéři musí prozkoumat a pokořit
- * pohled „odnikud“, prezentován jako objektivní, neutrální
- * trénovaný pohled geopolitika dokáže najít „skrytou postatu“ mezinárodní politiky
- * partikulární politické zájmy byly takto prezentovány jako „přirozené“

2. Představa geografických celků v neustálém konfliktu

- * námořní mocnosti vs. pozemní mocnosti
- * kontinentální „heartland“ vs. přímořský svět
- * Východ vs. Západ

Předpoklady „moderní geopolitické imaginace“

3. Světová politika je řízena politikou suverénních národních států

- * stát je přirozená a univerzální jednotka organizace společnosti (Vestfálský pohled)
- * Henry Kissinger: „game of geopolitics“ (politika vyvažování moci)
  - * CÍL HRY: vytvořit a udržet ekvilibrium mezi soupeřícími jednotkami a tak zabezpečit mezinárodní mír a pořádek výhodný pro ...

4. Představa univerzální trajektorie vývoje

- * hodnocení geografických regionů podle výskytu znaků vospělosti“ (atributů předchozí historické zkušenosti dominantního regionu)
  - * vospělý vs. primitivní
  - * moderní vs. zaostalý

Geopolitika a kritická geopolitika

Geopolitika není věda.

Je to diskurz, „imaginace“, „tradice“.

- formální
- praktická
- populární

Kritická geopolitika: dekonstrukcí tohoto diskurzu odhaluje jeho etnocentrismus, státo-centrismus, potenciál pro vytváření konfliktu...

Snaží se zpochybnit prezentaci světa jako „my“ vs. „oni“, způsob definování „bezpečnostních hrozeb“.

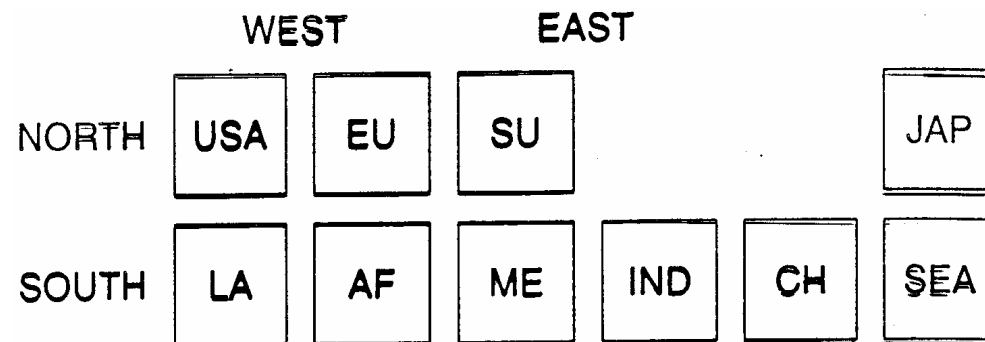
Navrhuje alternativy.

Geopolitické diskurzy/kódy

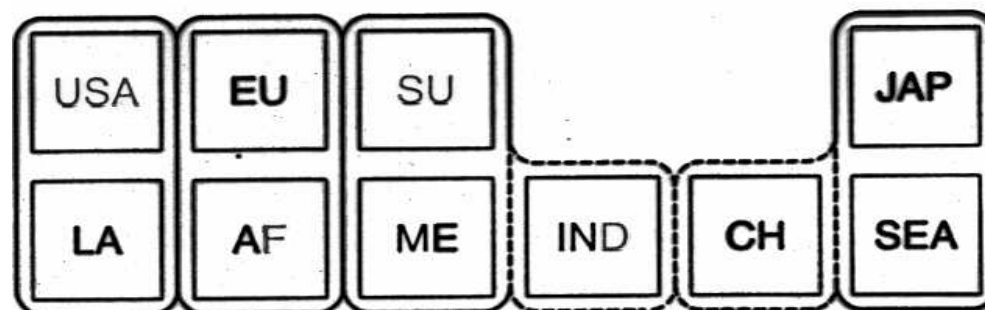
1. Vyjadřují zájmy mocných skupin
  - „ocelová trojice“
  - obvykle exkluzivistická koncepce „národní výjimečnosti“ a velikosti
  - marginalizace menšin
2. Monopolizují definování hrozeb
  - diskurz ohrožení/nebezpečí
  - definují význam „národní bezpečnosti“ a zdrojů jejího ohrožení
3. Vytvářejí zjednodušenou prostorovou vizi světových událostí
  - třídí (komplexně podmíněné) události světové politiky do abstraktních kategorií a geografických zón
  - interpretace událostí zjednodušující optikou
  - často diskurz konspirace

Alternativní geopolitické scénáře I

Super-státy

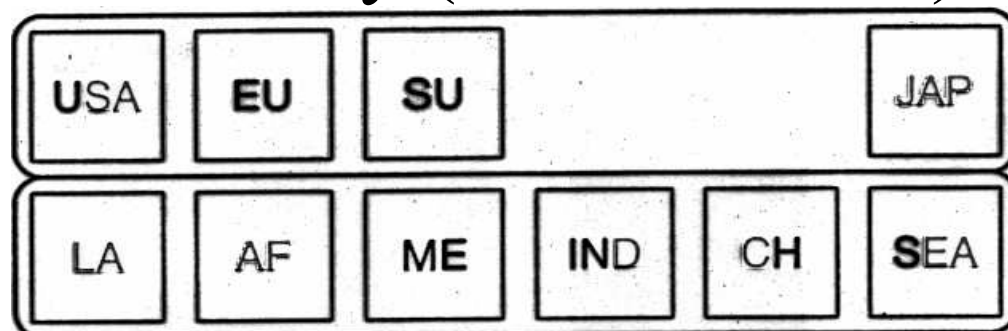

Pan- regiony

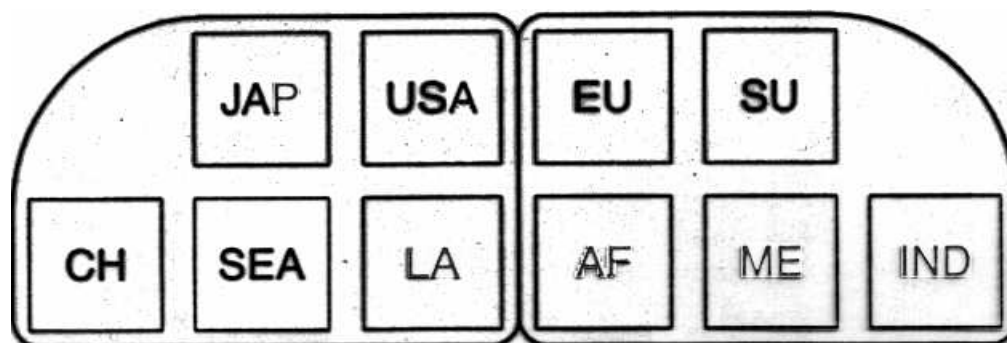
Alternativní geopolitické scénáře II

Světové třídy (world classes)

Ideologické rozdělení

(též Pacific Rim vs. zbytek světa)

World Risk Society

- Každodenní život ve vyspělých zemích zajištěn komplexem vědeckotechnických systémů
- Přinášejí „rozvoj“, ale také ohrožení ekosystémů i společnosti
- Tři typy hrozeb:
  1. socio-environmentální
    - ♦ AIDS, BSJ/CJD, kyselá dešť, toxické chemikálie, globální oteplování...
  2. politicko-ekonomické
    - ♦ mezinárodní zločin, obchod s narkotiky, útoky na www, globální terorismus
  3. katastrofy
    - ♦ nehoda jaderné elektrárny, šíření zbraní hromadného ničení
- Všechny nezávislé na státních hranicích

Geopolitický diskurz globálních rizik

- Potřeba koordinované politiky na globální úrovni
- Nepřítel není „tam venku“ („ti druzí“), ale „tady doma“ (vědeckotechnická modernita)
- Al Gore: národní bezpečnost (USA) může být dosažena pouze globálními bezpečnostními systémy
- Mezinárodní regulační režimy
  - nešíření ZHN
  - zákaz jaderných testů
  - Kjótský protokol

Výdaje na obranu, 1999

